

Socionomie — nový pojem v sociální práci

Melanie Zajacová

V návrzích¹, které byly diskutovány v posledních letech ve vztahu k profesionalizaci sociální práce v České republice, zazněla řada novátorských a odvážných myšlenek, které však působily i kontroverzně. Jedním z těch, které zůstaly v paměti mnohých zúčastněných, byl pojem „socionom“.

S návrhem na etablování pojmu „socionom“ jako nejvyššího stupně kvalifikace sociálního pracovníka, přišel pan profesor Tomeš na základě svých znalostí z mezinárodního prostředí i na základě praktických zkušeností. A nakonec se vlastně ukazuje, že svým nadhledem předběhl i odpůrce tohoto pojmu. Právě řada používaných argumentů proti některým návrhům, jak profesionalizovat sociální práci v českém prostředí, totiž docela dobře odpovídala na otázku, proč může pojem „socionom“ přinést profesi sociální práce větší váhu než stávající pojem „sociální pracovník“. S odstupem času, jak sleduji dění v naší profesi, čím dál tím více nacházím pro tuto myšlenku pochopení.

S čím se tedy nejčastěji potýkáme ve vztahu k ostatním vědám, nebo k sobě samým v rámci profese sociální práce? Často používanými argumenty², proč sociální práci schází celospolečenské uznání³ (a i povědomí o tom, co to sociální práce je), byly:

- laické veřejnosti (a někdy i té odborné) se pletou pojmy — zaměňují se označení používaná v zákoně č. 108/2006 Sb., o sociálních službách — do okruhu pracovníků (v sociálních službách)⁴ totiž spadají jak sociální pracovníci, tak pracovníci v sociálních službách. Navíc se ještě v praxi používá pojem pracovník v přímé péči. Ne zřídka se například stává, že uchazeč o pozici pracovníka v sociálních službách oznámí, že má zájem o práci sociálního pracovníka. Aby toho nebylo málo, zákon o sociálních službách dokonce umožňuje výkon některých odborných činností pracovníkům v sociálních službách (jakkoli je uvedeno, že pod dohledem sociálního pracovníků). Kdo se v tom má vyznat?
- jak je to s tou kvalifikací, je nutná, nebo ne? Zákon o sociálních službách nabízí celou řadu variant, jak získat odbornou způsobilost k výkonu povolání sociálního pracovníka. To znamená, že na pozici sociálního pracovníka může v této chvíli být za-

1 Jsou myšleny návrhy Ministerstva práce a sociálních věcí k nové právní úpravě, předložené široké veřejnosti v roce 2012 ve formě podkladů pro zpracování věcného záměru zákona o sociálních pracovnících.

2 Jedná se o neúplný výčet nejčastěji používaných argumentů, jež byly na Ministerstvo zaslány prostřednictvím elektronického formuláře, e-mailové korespondence, písemně či byly vyjádřeny na různých fórech osobně.

3 Společenské uznání sociální práce jako jeden z atributů profese zkoumaly autorky mezinárodní srovnávací studie Weiss-Gal a Welbourne (2008).

4 § 115 zák. č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů

- městnán i člověk kvalifikovaný v jiném oboru nebo jiným způsobem.⁵ Prospívá ale profesi samotné a profesní identitě sociálních pracovníků, že de facto může sociální práci dělat i člověk v sociální práci nekvalifikovaný? V neposlední řadě jsou tímto opatřením vystavováni riziku především klienti — tvrzením, že sociální pracovník chrání lidskou důstojnost, si v současné situaci můžeme velmi dobře protiřečit. K tomu se objevují i názory, že kvalifikace není potřeba, stačí přece „jen to srdíčko“.
- v chápání této profese v kontextu jejího označení může být, že sociální práce je jen „práce“, žádná „logie“ nebo „ie“, tudíž se nejedná o vědu, ale pouze o praktickou činnost, práci, a proto prý není potřeba jí věnovat zásadnější pozornost,
 - cílovými skupinami sociálních pracovníků jsou „nepopulární“ osoby, nebo skupiny osob, takže vlastně není a ani nebude populární být sociální pracovník — přesto, či právě proto, je (měla by být) ochrana klientů na prvním místě.

Již několikrát jsem v průběhu svého profesního života uvažovala nad tím, co si vlastně představují ti, kterým řeknu, že jsem sociální pracovník (sociální pracovnice). Úvaha nad tím, jak vymezit důstojné označení pro profesionála, který musel vynaložit nemalé úsilí a prokázat řadu znalostí a dovedností v rámci vysokoškolského studia, je dle mého názoru v dnešní době stále zcela aktuální. Respektuji argumenty proti, že jde o novotvar, a s nimi spojené obavy, že se nový pojem neuchytí. Ovšem s nimi často spojené zpochybňování kompetentnosti profese sociální práce mě o smysluplnosti takových úvah přesvědčuje. Chápu, že při posilování profesní identity sociálních pracovníků se mohou cítit ohroženi jiní profesionálové na poli sociální práce a i jim přejí, aby jejich role a odbornost byla široké veřejnosti také jasná.

Neakceptovatelné by však mělo být, že jsme více či méně ochotni vystavovat riziku (a nadále v takovém stavu setrvávat) mnohé klienty současných tzv. sociálních pracovníků. Často nás pobuřuje, že mediální obraz sociálních pracovníků vyznívá negativně, je však nasnadě otázka, nakolik se chybných postupů dopouštějí ti kvalifikovaní a ti s jinou kvalifikací (výzkumná data však neexistují).

Přestože existuje mnoho společensko-vědních výzkumů využitelných v sociální práci, je u nás významný nedostatek výzkumů v sociální práci (zaměřených na rozvoj profese a její teoretické báze). Není tedy příliš o co opírat argumentaci k posilování profese — zapomněli jsme na odkaz zakladatelek sociální práce v českém prostředí? Alice Masaryková nebo Marie Krakešová zanechaly mnoho inspirace.

Pokud se na tematiku nového pojmu podíváme z hlediska teoretické báze, můžeme vycházet z teorie sociálního konstruktivismu autorů Bergera a Luckmanna (2010). Tato teorie vychází z předpokladu, že realita je průnikem objektivních daností a subjektivních interpretací (příčemž subjektivní definice situace mohou být různé), a proto hledá odpověď na otázku, jak je možné, že si lidé v komunikaci mohou rozumět. Podle těchto autorů může za relativně shodné vnímání reality sdílení našeho vědění v sociálních procesech, které jej organizují a objektivizují. „Realita“ vzniká opakováním sociálních aktivit, které se tím začnou považovat za dané. Lidské jednání je ovlivněno konvencemi, které jsou *institucionalizovány* ve chvíli, kdy se způsobem chápání určitého aspektu společnosti souhlasí určité množství lidí. Následně je tento

5 např. kvalifikace získaná dříve podle dnes již neúčinných písm. c) a d) odst. 4 § 110 zákona o sociálních službách

způsob chápání *legitimizován*, jsou mu připsány určité významy, které toto pojetí reality integrují do organizovaného a přijatelného systému. Protože je toto pojetí reality široce sdílené, je objektivní. Vzhledem k tomu, že lidé jsou vychováváni k tomu, aby určitá vysvětlení akceptovali jako realitu, jsou v jistém smyslu produktem společnosti (Navrátil, 1998).

Dle Bergera a Luckmanna (Šubrt, 2010) se tedy instituce posléze stávají samostatnými existencemi. Mají-li být přejímány („tak se věci dělají“), musí být budována struktura legitimizací (slovní zásoba, teorie). Klíčovým prvkem *internalizace* (subjektivní reality) je pak identita — jedinec sám sebe chápe v rámci schémat, která mu nabízí společnost.

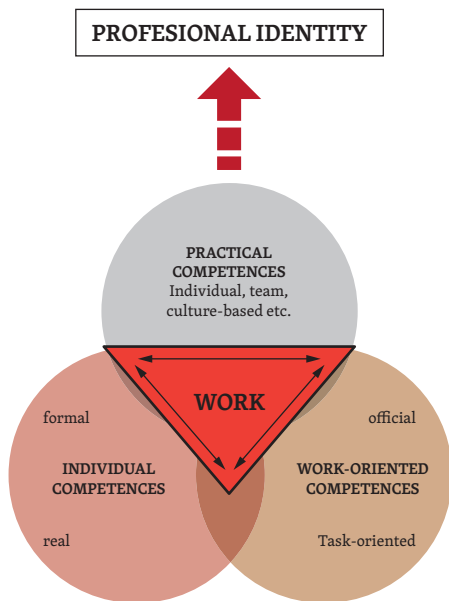
Tématem sociální práce v kontextu teorie sociálního konstruktivismu se již zabýval Navrátil (1998). Podle něj je role sociálního pracovníka konstruována profesními očekáváními, jimiž se rozumí soustava předpokladů vymezující jeho úlohu a sociální procesy, kterými se člověk sociálním pracovníkem stává. Profesní očekávání mohou být ovlivněna historií sociální práce, jejími vztahy k jiným profesím a sociálním institucím, a mohou být různé s ohledem na sociokulturní podmínky. Na formování jejího charakteru se významně podílí řada sociálních procesů i institucí, které nemají přímé spojení s akademickou či praktickou rovinou sociální práce (např. politické a legislativní změny, zájmy jiných profesí).

Optikou sociálního konstruktivismu můžeme nahlédnout rovněž na pojem „socio- nom“ (nebo dokonce i na tolik diskutovanou profesní komoru). Pokud je používána terminologie sociálním konstruktem a na základě toho se legitimně stává předpokladem, či součástí výkonu profese, může být běžné používání pojmu „socio- nom“ otázkou času. V současné chvíli jsou pro sociální práci v českém prostředí tato témata stále nová. Lze říci, že ačkoli existují definice těchto *institucí*, v českém prostředí jsou *legitimizovány* pouze částečně a u řady současných zaměstnanců na pozici sociální pracovník nejsou dosud *internalizovány*.

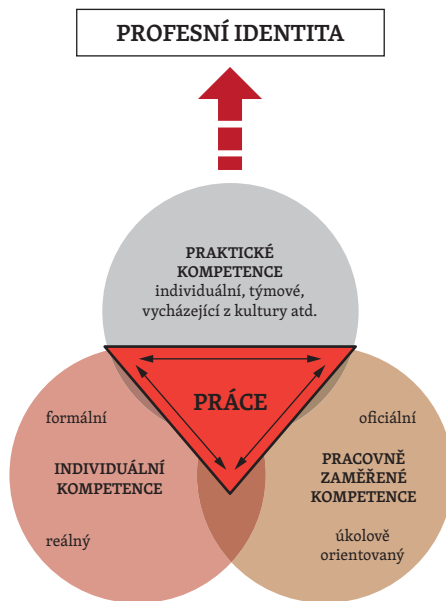
Odkud se vzal návrh na používání pojmu „socio- nom“? V zahraničí je používán například ve Švédsku a Dánsku (Musil, 2011). V severských státech spojují učení o sociální politice s učením o sociální práci a socio- nomy nazývají absolventy vysokoškolského studia sociální politiky a sociální práce. Dále lze dohledat i definici pojmu „socio- nomy“ (The Free Dictionary, 2008), který je definován jako zkoumání/studium zákonitostí, které mají vliv (řídí) rozvoj společnosti.

Při hledání informací jsem navíc našla odkaz na model „the socio- nom professional development model“ (Marjanen, 2016) popsany Ellströmem (1997), který poukazuje na význam spojení běžného života a práce jako součást profesního rozvoje. Tento model lze použít na různé profese, pro sociální práci jej považuji za zcela adekvátní. Viz obrázek.

Pokud to shrneme, Tomeš (2011; 2015) uvažoval o označení sociální práce jako samostatného akademického a vědního oboru v České republice pojmem „socio- nomie“ a sociálního pracovníka pojmem „socio- nom“. Vycházel z toho, že ve spojení učení o sociální politice s učením o sociální práci se vytvoří obor, který by konkrétní společenské procesy posuzoval paralelně s ekonomikou, ale z hlediska sociálního. „Věřím, že v budoucnu bude socio- nomie jako vědecká disciplína konstituovaná a uznána, bude paralelou ekonomikou, neboť člověk není jen „homo economicus“, ale především „homo socialis“ (Titmus)“ (Tomeš, 2011, s. 16).

OBRÁZEK 1: The socio-professional development model (Marjanen, 2016)
Zdroj: vlastní zpracování, 2019

OBRÁZEK 2: Model sociálně profesního rozvoje
Zdroj: Marjanen, 2016 (přeloženo autorkou)

ZDROJE:

Berger, P., Luckmann, T.: Sociální konstrukce reality. Centrum pro studium demokracie a kultury, Praha, 2010

Marjanen, K., Cslovjecssek, M.: *The Carnival of the Animals (COA) — iPad app as a tool for the students' professional growth via practice oriented research on culture-based interaction*. Konferenční příspěvek: Eapril 2016. Dostupný z: <<https://eapril.org/sites/default/files/2017-03/Proceedings-final.pdf>>, Volume: 3

Musil, L., Bareš, P., Havlíková, J. *Výkon profese sociální práce v systémech ochrany ČR*. VÚPSV, Praha, 2011

Navrátil, P.: *Sociální práce jako sociální konstrukce*. In Sociologický časopis, 1998, vol. 34. Praha. Dostupný z: <http://sreview.soc.cas.cz/uploads/862019eb0fed5c49a5c7c87613f5332a4e-3da54c_243_037NAVRATIL.pdf>

Ologies&Isms. In The Free Dictionary. 2008. The Gale Group. Dostupný z: <<https://www.thefreedictionary.com/socionomy>>

Šubrt, J., Balon, J.: *Soudobá sociologická teorie*. Grada, Praha, 2010

Tomeš, I. *Proměny obsahu sociální práce a náročnosti profese sociálních pracovníků*. In Fórum sociální práce. FF UK, 2015, 2. Dostupný z: <https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/96946/1420250_igor_tomes_53-65.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Tomeš, I. *Sociální práce dnes a zítra*. In Politiky a paradigmaty sociální práce: Co jsme zdědili a co s tím uděláme? Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, 2011. Dostupný z: <<http://www.sockonference.fhs.utb.cz/sbornik.pdf>>

Weiss-Gal, I. and Welbourne, P. *The professionalisation of social work: a cross-national exploration*. In International Journal of Social Welfare, 2008, 17: s. 281-290